

Ako je hrvatski književni jezik stariji od srpskoga, a jest, onda nikako Hrvati nisu mogli svoj jezik preuzeti od Srba. Ponavljam svoju već izrečenu misao: ako je riječ o preuzimanju, onda su Srbi prije preuzeli svoj jezik od Hrvata negoli je obratno. Rijetki su Srbi koji bi to uvidjeli, ako ih uopće ima, kao što je Oskar Davičo kad je rekao:

To sve ne znači da ne uviđam koliko je profesor Vince u pravu kad govori o postojanju posebnog hrvatskog književnog jezika, koji je temeljen na narodnom a ne na crkvenom jeziku. Moglo bi se reći da su Srbi – Vukovci, pre prišli hrvatskoj jezičkoj tradiciji, nego li obratno, kako se još uvek, tu i tamo, tvrdi i misli.²²

Eto zato je važan Pederinov članak. Objavljujemo ga prema tekstu koji je sam autor nešto malo prilagodio, uglavnom jezično, današnjemu vremenu i našem časopisu.

A kad već pišem ovaj članak, onda je važno upozoriti i na članak Nataše Bašić jer ona piše o knjizi koja govori o istoj problematici, a njezina je važnost i u tome što ista gledišta širi po slavističkome svijetu. Ovdje će biti dobro dodati da je i slavistički znanstveni svijet pokazao za nju veliko zanimanje jer je u kratko vrijeme nakon izlaska već rasprodana.

Sažetak

Stjepan Babić, sveuč. prof. u miru, Zagreb
UDK 800.853(091):808.62., stručni članak,
primljen 8. 1. 1998., prihvaćen za tisak 2. 2. 1998.

On the Beginnings of Literary Croatian

In the introductory article on the problems defined by its title, the author lends support to the largely accepted and fairly common view that the current Standard Croatian has its beginnings in the late 15th c., followed by a steady development free of major perturbations and ruptures.

PRETVORBA HRVATSKOG IZ CRKVENOG U KNJIŽEVNI JEZIK (Raščlamba uporabe bogoslovnog i književnog nazivlja kod Šiška Menčetića i Džore Držića)

Ivan Pederin

Prijevod mise i Evanđelja uz brojna umovanja o ispravnosti prijevoda misnog teksta bjelodano pokazuju u kojoj je mjeri kršćanstvo kao vjera *Verbuma* vezana uz riječ upućena puku. I ne samo to, prijevod mise odaje još i vruću želju Crkve da jezik, osobito javni jezik nadzire u punoj mjeri.

²² Sarajevski Svijet, 23. 2. 1979., str. 17. Možda je i on to uvidio zato što je srpski Židov.

Grieh je isprazno spominjati ime Božje. Isto tako ne valja spominjati ni ime đavla. U prvom slučaju možemo uvrijediti Boga, u drugom prizvati đavla. U oba slučaja nesreća će pogoditi zajednicu. U svakodnevnom životu često se ne savjetuje spominjati neke mogućnosti neuspjeha ili nevolje da se one ne bi zaista zbile. Tako kažemo da je netko *blago u Gospodinu usnuo* umjesto da kažemo da je umro, kažemo da nas je netko *zuvijek ostavio* da ne bismo spomenuli smrt i time je možda prizvali. Naobrazba i racionalizam nisu uspjeli izbrisati strah od magične snage riječi, koju izbjegavamo ovakvim opisnim izrazima.¹

Jezik je u svojoj biti priopćenje i prema tome organ komunitarnog života pa podliježe komunitarnoj disciplini i normi. Uljudba je tek sekundarno shvaćanje, prvobitno shvaćanje jezične stege prije svega je stega u odnosu na nadnaravne obzire i strah od neposredne uporabe jezika koja bi mogla izazvati srdžbu Božju ili prizvati đavla. Jezik nije samo objekt budnog crkvenog nadzora, nego i prvo oruđe crkvenog djelovanja i naučavanja. Evangelizacija je danas kao i nekoć ujedno naučavanje, širenje pismenosti. Benediktinske opatije nisu samo poljodjelske zaklade, nego su slično kao i crkve i samostani ujedno i škole. Svako naučavanje, a u prvom redu crkveno, treba stanoviti broj apstraktnog nazivlja koji u jezicima *animista* ne postoje. I kao što danas misionari moraju stvoriti i oblikovati to nazivlje u afričkim jezicima, tako su oni u svoje doba hrvatskom jeziku dali nazive kao *milost* ili *krepost* koje nalazimo u staroslavenskoj misi. *Oholstvo, vira, ufanje* nazivi su iz bogoslovne naobrazbe domaćih svećenika glagoljaša, koji nisu znali latinskoga. Hrvatski književni jezik je u svojim prvim počecima bio govor svećenstva, dakle ne književni, nego crkveni jezik. Bogoslovno nazivlje zarana je počelo dobivati nova značenja. Kad je na pr. pop Dukljanin napao Hrvate zbog sukoba sa Zvonimirom, on ih je nazvao *nevirnima* dovевši ih tako u opoziciju s bogoslovnom kreposti *vire*. *Neviran* nije posve isto kao latinski *incredulus*. *Neviran* je slično kao i *nevirnik* poganin. U tom smislu se ta riječ i upotrebljava u srednjovjekovnoj legendi *Životu sv. Jeronima*. Znači, neviran je naprosto loš, taman ekstrem cklezijastikalne svijesti srednjovjekovnog čovjeka.

Nova značenja bogoslovnog nazivlja

Životi svetaca, bili oni apokrifni ili ne, još uvijek uglavnom predstavljaju vjersku uporabu jezika i bogoslovnog nazivlja. Tako se u apokrifnim spisima o Marijinu rođenju i mladosti kaže da se *služba čini Hristu, svitlost* se vezuje uz predodžbe raja. U *Mirakulima blažene djevice Marije milosrđe* i *milost* također imaju isključivo vjersko značenje. Međutim, već u *Rumancu trojskome* carica Jelena kori Pariža Aleksandra zbog *oholstva* u odnosu prema njoj samoj. Riječ

1 Walter Porzig, *Das Wunder der Sprache*, Wien und München, 1967., str. 210.

oholstvo je bar u ovom slučaju dobila novo značenje. U *Prikazanju od muke Spasitelja našega* izraz *cviliti* odnosi se na tugovanje poslije Isusove smrti, ljubav se odnosi samo na Isusa. Bog *kripi človika* glasom s neba, odakle i značenje kreposti u današnjem čudorednom smislu.

Šiško Menčetić molitvom se obraća u velikom broju pjesama Bogu gotovo na isti način kao i prikazanja, ali iz jednoga posve drugog razloga – zbog svojih ljubavnih nedaća:

Zač pravde, moj Bože, ljubavi ovoj ni,
ter tužit ne može komu se krivo mni?
Još prave napokon da ptice i zviri
ti stavi pod zakon i pravdom samiri;² (Br. 7.)

Velik je broj lirskih situacija u kojima se naši začinjavci Šiško i Džore slomljeni *neharnošću* svojih gospoja obraćaju Bogu. Oni možda na taj način žele svoje pjesme približiti molitvi. Međutim, oni pjesme možda i ne shvaćaju drugačije nego kao molitve koje će umilostiviti njihove gospoje. Po svojim ontološkim subjektivnim svojstvima lirski pjesma najbliža je upravo molitvi. Pjesma kao oblik postaje naprosto sekularizirana molitva. Jezik kojim Šiško i Džore slave svoje gospoje, još uvijek je oruđe evangelizacije crkvenog naučavanja, i dok su nekoć svećenici kovali jezik kao oruđe kršćanstva, tako začinjavci proširuju domet njegova značenja i oslobađaju ga crkvene stega. Stega straha od Boga i đavla ustupa mjesto uljudbi, novom čimbeniku društvenih odnosa. U Hrvatskoj u doba Šiška Menčetića i Džore Držića staroslavenski prestaje biti književnim jezikom, u Srbiji i pravoslavnoj Europi uopće on to ostaje do XVIII. st., on uživa podršku crkve i države, čuva tradiciju i mumičicira jezičnu normativu.³

Bogoslovni nazivi sada dobivaju nova značenja. Ljubav nije usmjerena samo prema Bogu, nego i prema gospoji, *kripos* je sada čudoredni habitus pjesnika u ljubavi. *Pokoj* nije samo *requiescere in pace*, ne odnosi se samo na smrt, nego se pojavljuje kao *nepokoj* uznemirenost pjesnikovu, koji osjeća da ga njegova gospoja ne voli. *Služiti* se više ne mora samo Kristu nego i izabranici srca. *Cvilenje* nije samo izraz boli apostola u času raspinjanja Krista nego i izraz tuge ili ljubavnih jada zaljubljenog pjesnika. I dok se *znamenovati* u staroslavenskoj misli upotrebljava za znak križa, kod Šiška se pojavljuje u značenju omena ljubavi (br. 44.). *Oholstvo* je već u *Rumancu trojskome* poprimilo posve ljudsko značenje, kod začinjavaca je *oholost* stalno svojstvo njihovih vila, isto kao i milost.

2 Citati Šiška Menčetića i Džore Držića potječu iz izdanja *Stari pisci hrvatski*, JAZU, knjiga II., Zagreb, ²1937., priredio Milan Rešetar. Kod citata navodim samo broj pjesme u zborniku.

3 Herta Kuna, Redakcije staroslavenskog kao literarni jezik Srba i Hrvata, *Slovo*, 1965., br. 15.-16., str. 187.-188., 193.

Začinjavci se *ufaju* da će ih njihova gospoja na kraju ipak *uslišiti*. I jedno i drugo *ufanje* i *uslišiti molitav* potječu iz staroslavenske mise. Uopće začinjavci vilama pridaju gotovo sva svojstva koja bogoslovlje pridaje nebu i anđelima:

kako ja sve ginu, kako ja kopnim vas
za ljepos jedinu kojom sja tvoj obraz,
u kom je viditi andelska dobrot, (Br. 27.)

Sjati, svitlosti, bjelina sve su izrazi koji potječu iz molitve, a odnose se na predodžbe neba, dok se crno i tama odnose na đavle i pakao. Šiško je prilično neuvičen i izričit kad svojoj vili pridaje nebeska i anđeoska svojstva:

svak teći tko želil vidit je čudesa,
gdi se 'e svit naselil pun slave s nebesa (Br. 9.)
jer među andelska obličja u raju
vidu sva nebesa da se k njoj zbiraju (Br. 13.)

...

Rajska je tolike nje lipos, moj Bože,
ku človik dovika izbrojit ne može (Br. 26.)

Naglašavanja kao *mramor pritrvidi, priblažena, prisvitla*, potječu od latinskih superlativa, koji su i danas dragi Crkvi, a upotrebljavaju se rado kod oslovljavanja (presvijetli, preuzvišeni, prečasni).

U srednjovjekovnoj su književnosti ptičice alegorije anđela. Džore poziva sve, čitav *orbis terrarum* da plače zbog njegove nesreće, pa tako i ptičice:

Plačite ptičice i dubje i luzi,
jer moje očice sve plaču u tuzi. (Br. 751.)

Teško bi bilo tvrditi da Džore Držić u ovoj prilici ne podrazumijeva anđele pod pticama. Lug je u srednjovjekovnoj književnosti u pravilu alegorija raja zemaljskog. Štoviše, Džore svojoj vili pridaje krila baš kao gotsko slikarstvo anđelima:

Ugledah eto vil s krilami od zlata,
sletjela da bi bil' od anđel iz jata; (Br. 756.)

dok se iz opisa može zaključiti da Džore zamišlja svoju gospoju s aureolom kao gotski slikari svece i anđele:

Vaskoliko ovi svit ne scinim, vilo, ja
neg ličca tvoga cvit u kome sunce sja. (Br. 755.)
činil bih tve ličce umiti pribilo
suzami, uzdahom, prisvitlo sunačce! (Br. 759.)

Scene iz pustinjačkog života uklapaju se u Džorine jade:

Plaćite sve zviri gorske mi na pomoć,
jer mene plač tiri povazdan i svu noć. (Br. 751.)

a također i nazivlje pustinjačke pobožnosti, pa Džore piše:

cié toga vapijem pomoć tvu, sunašce (Br. 759.)

Gilak (Ljiljan) koji je imao isključivo sakralnu uporabu, dobar je za usporedbu s *ličcem* vile. U tom slučaju međutim imamo primjer neuspjeha jezične kreacije. Ljiljan je cvijet kod kojeg galantna primjena nije uspjela i ovaj cvijet ima danas kao i nekoć isključivo bogoslovnu namjenu. Vidimo dakle da je, tako reći, čitavo književno nazivlje naših začinjavaca iz praskozorja hrvatskog književnog jezika zapravo prvobitno crkveno i bogoslovno nazivlje, kojem je značenje prošireno i protegnuto na ljubav i obožavanje žene. Ne radi se tu o prevelikom broju naziva, ali se radi o nazivima na *ključnim* položajima. Možemo li zamisliti liriku začinjavaca bez riječi kao što su *kripos*, *lipos*, *ljubav*, *milost*, *oholost*, *služiti*, *cviliti*, *tužiti*, *uslišiti* itd.?

Šiško i Džore u ocjeni Vatroslava Jagića

Mi smo danas usvojili nova značenja bogoslovnog nazivlja do te mjere da i ne opažamo i teško možemo ocijeniti domet i značenje filološko-književne revolucije koju su proveli Šiško Menčetić i Džore Držić pretvorbom hrvatskog iz crkvenog i bogoslužnog u književni jezik. Takva sekularizacija bogoslovnog nazivlja i njegovo prenošenje u galantne odnose moralo je još u XV. st. biti isto onako uzbudljivo kao pojava slanga i erotskih predodžbi u književnosti, hrvatskoj i svjetskoj danas.

Hrvatski je jezik dakle baština Crkve. On se nije razvio iz interlinearnih verzija, ropskih, često doslovnih prijevoda vulgata kao njemački, on se razvio u izravnom suparništvu s latinskim bogoslužjem, ne bez utjecaja latinskog koji je proistekao iz te oporbe. Pa ipak, naša, u prvom redu pozitivistička znanost o književnosti olako je previdjela to suparništvo i s njim vezane utjecaje latinskog na hrvatski. Tako Vatroslav Jagić:

U jedanaestom i još većma u dvanaestom vijeku se sve to moćniji upliv onih faktora, koji su naš narod razdvajali te pojedine njegove dijelove, jedan drugomu otuđivali: upliv na ime pocijepanosti političke i religiozne. Što god je preko zajedništva prstonarodnog života i narodnih običaja, u svemu se vide, što dalje to više, tragovi ove pocijepanosti.⁴

4 Vatroslav Jagić: *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga*, Knjiga prva, Zagreb, 1867., str. 117. Jagić ovdje misli na *pocijepanost* Hrvata i Srba u kojima bi on želio vidjeti jedan narod.

Što Jagića zanima, jezik je sela, trag barbarstva koji bez duhovnih utjecaja Crkve nikad ne bi bio mogao postati jezikom književnosti. O jeziku starih hrvatskih zakonika Jagiću vrijedi samo ovo:

Kako je ovdje ponajviše govor o životu seoskome, o radnji oko kuće, polja, vinograda, mlinova, oko marve i inoga dobitka, sve je to pripoviedano liepim i bogatiem jezikom narodniem, te nosi tragova mnogih narodnih običaja.⁵

Latinski je Jagiću samo grobnica hrvatskog jezika i nacionalnog duha:

Jezik latinski, koji je po ostaloj zapadnoj Evropi srednjega vicka gospodovao u crkvi i po nešto u državi posta ovdje radi neprirodnog saveza sredstvom međusobnog porazumljenja, jezikom društvenim, ispod kojega je narodni hrvatski čamio kao sužanj u dubokoj tannici.⁶

Positivizam, kojem u književnosti odgovara realizam, otvara sva vrata pravoj bujici seljačkih naziva. Jezik sela, hercegovačko narječje, uzdiže se do jezika književnosti, obogaćuje hrvatski jezik, štoviše ide čak i dalje, stvara pojam hrvatskosrpskog jezika. Jezik se orijentira s jadranske obale prema unutrašnjosti i odvraća od čakavskog leksičkog blaga. Ali jezik se ruralizira, pa kad se u XX. st. pojavljuje čakavska poezija Vladimira Nazora, Drage Gervaisa, Mate Balote, ona je folklorna, i opet se orijentira na jezik seljaka, ribara, malog čovjeka, slično i kajkavska poezija Nikole Pavića. Dragutin Domjanić, koji se pokušao uzvinuti do književnog aristokratizma, zapeo je u provincijalnim okvirima. Za Vuka St. Karadžića, koji inače djeluje posve nacionalno, srpski, čakavština je zanimljiva samo kao organizam jezika, koji je u uskom srodstvu sa što-kavskim govorom, koji je Karadžić (a i Đuro Daničić) smatrao srpskim.⁷

To poštovanje samo one organske strane jezika stvara kod Jagića već poznati zazor prema svakom kulturnom utjecaju samo ako je taj utjecaj strani. Jagić ne voli Menčetića i Držića, sve ako oni pišu samo hrvatski:

Njihov je pjesnički rad potpuno zavisao od talijanske lirike trubadurskog smjera, naročito od kasnijih Petrarkinih podražavalaca, kakav je bio mletački pjesnik Lionardo Giustiniani. U pjesmama te dvojice predvodnika slavenskog Parnasa u Dubrovniku odjekuje neprestano tužni glas o ljubavnoj "službi" i o ljubavnom "eviljenju", opisanom po uzoru na provansalsko-talijansku liriku u stotinama pjesama počevši od distiha i pjesmica od četiri stiha do pjesme od 600 stihova! Izuzevši jezik u tim pjesmama je vrlo malo narodnog slavenskog: po koji pjesnički obrat ili nazivanje "gospoje" vilom.⁸

5 Isto, str. 134.

6 Isto, str. 121.

7 Vuk St. Karadžić, Srbi svi i svuda, *Kovčežić*, Beograd, 1849., vidi i V. Jagić, *Izabrani kraći spisi*, Zagreb, 1948. str. 299. i dalje.

8 Vatroslav Jagić, *Izabrani kraći spisi*, Zagreb, 1948. Dvanaesterac u starijim pjesmama slavenskih (srpskohrvatskih) pjesnika u Dalmaciji.

Ono malo što kod Šiška i Džore vrijedi prema Jagiću samo je ono *narodno slavensko*, sve ostalo je epigonsko prihvaćanje stranog petrarkizma iz druge ruke.

Takva slavenizacija, ruralizacija hrvatskog jezika u XIX. stoljeću znači istodobno i potpunu deurbanizaciju i dearistokratizaciju jezika koji se kao isključivo organska tvorevina odvraća od svega umjetnog *iskvarenog*, klasičnog rekli bismo danas, a samim time i najvećeg dijela hrvatske književne baštine. Takav stav i takva izrazito ruralna njega jezika išla je tako reći za tim da liši naš jezik najvećeg dijela kulturnog, književnog, društvenog i bogoslovnog nazivlja, tako da smo baš tada i stoga došli u položaj da iz stranog jezika posudimo npr. riječ trubadur, kao da nismo imali svoje riječi začinjavac. Ta nova riječ se sa svoje strane nije uspjela potpuno uklopiti u naš jezik, ostala je *učena* riječ i nije se dala posve uspješno primijeniti na naše stare pjesnike začinjavce, tako npr. Marinović naziva Šiška i Džoru trubadurima.⁹

Rekosmo, hrvatski je nastao iz krila Crkve i u suparništvu s latinskim. Hrvatski je izgubio bitku s latinskim u bogoslužju, latinska se misa učvrstila na hrvatskoj jadranskoj obali potisnuvši staroslavensku misu na selo, a hrvatski kao gotovi i sada najednom suvišni crkveni jezik naglo se sekularizira i naprosto baca u naručje književnosti. Pitanje je bi li ikada bilo pjesništva začinjavaca, da je misa bila na hrvatskom, pitanje je naime bi li oni onda uopće mogli upotrijebiti riječi kao *milost, ufanje, kripost i služba* u sekularnom značenju i prenijeti ih na polje udvaranja, a da pri tom ne djeluju bogohulno. U Srbiji se crkvenoslavjanski učvrstio u bogoslužju i jezik je ostao u stezi obreda, začinjavaca nije bilo. Obredni jezik je uvijek do krajnosti konzervativan, pa je u XIX. st. došlo do oštre suprotnosti između crkvenoslavjanskog i seljačkog modernog srpskog jezika i Karadžić je polemizirao s Mušickim:

Po svoj prilici je bio tome uzrok, što je iz mladosti navikao na slavenski jezik i na misli i stihove drugih naroda, pa mu se ovo naše sve činilo prosto i nisko, kao što je i meni mnogo puta govorio da ću pišući ovako narodnijem jezikom ostati do vijeka samo prstonarodni spisatelj. Kad bi Mušicki i poslije poznavao svu pravu vrijednost naših narodnih pjesama, onda bi on njihovijem duhom i jezikom pjevao svome narodu, a ne bi Rimskijem razmjerom, za koji još ostaje pitanje, da li se kod nas može pjesmom nazivati, i onako mješovitim jezikom, koji upravo uzevši nije nikakav jezik.¹⁰

Istražujući hrvatski kao srpskohrvatski, Jagić nije uspio osjetiti specifičnu tradiciju hrvatskog jezika, postupao je s njim kao da je to srpski, gledao je na utjecaj latinskoga kao da je latinski crkvenoslavjanski i na taj način porckao

9 V. Marinović, Prvi naš poznati *spjevaoc* u Dubrovniku, *Literatura*, 1957., br. 3.

10 Vuk St. Karadžić, Pravi uzrok i početak skupljanja naših narodnijeh pjesama, *Skupljeni gramatički i polemički spisi*, sv. 1, Beograd, 1896., str. 68.

tradiciju crkvenog jezika i stare južnohrvatske književnosti, koja u hrvatskom *de facto* nikad nije prestala postojati. Moramo ovdje ipak dodati da hrvatski ima svoju orijentaciju prema folklornom jeziku u prestrojavanju jezika tijekom XVIII. st. Tada se radilo o tome da se stvori jezik razumljiv svim Hrvatima i toga posla latili su se franjevački propovjednici, pa Andrija Kačić Miošić. Bilo je to prestrojavanje jezika koje je odgovaralo zahtjevima Johna Lockeja i Buffona na Zapadu. Franjevci su u tom okviru segnuli za folklorom i to je bila točka odakle je u XIX. st. krenuo V. S. Karadžić.¹¹

Petrarkistička strujanja

Revolucija značenja bogoslovnog nazivlja kod Šiška i Džore širom je otvorila vrata strujanjima novih književnih struktura u poeziju začinjavaca. U crkvenoslavjanski, koji je jedini pisani jezik Srbije do kraja XVIII. st. prodire bogoslovno nazivlje, ali jezik ostaje mumificiran i zatvoren u bogoslovlje.

Petrarkizam, kojega je baštinu u hrvatskom jeziku Jagić tako malo cijenio, najbolji je primjer jezičnoga i duhovnog kozmopolitizma. Petrarca, Dante i sv. Frane Asiški poznavali su provansalski jezik i književnost, oni su stvorili suvremeni talijanski kao novu, plemenitu leguru između pučkog jezika i provansalskog iz kojeg su uzeli upravo ono što je nedostajalo jeziku njihova prosta puka, a to je društveno, vojno, ljubavno i viteško nazivlje, ono što je talijanski učinilo društveno i kozmopolitski sposobnim jezikom književnosti. Španjolski su jezik preporodili Cervantes i Garcilaso de la Vega uvođenjem brojnih talijanskih naziva i na taj način stvorili pojam koji španjolska znanost naziva *poesia italianisante*, što je sa svoje strane otvorilo zlatni vijek talijanske književnosti. To je bilo utoliko lakše što pitanje originalnosti nije u ono doba bilo *conditio sine qua non* književnog stvaranja. Viteška poezija i petrarkizam su po sebi posve konvencionalne kulturne vještine zabavljanja, danas bi se kabaretska pjesma po nekim svojim crtama mogla usporediti s viteškom lirikom. U tom smislu od Menčetića i Držića ne valja očekivati originalnost, koje kod njih nema, zbog čega se toliko razočarao Jagić, ne valja tražiti ni jezik prosta puka, težaka i ribara kao Marinović, kako naprijed vidjesmo, jer se tu ne može baš mnogo toga reći, nego stilizaciju tog jezika težaka i ribara, stvaranje književnog nazivlja, osposobljavanje jezika, da postane oruđem kulturnog i urbanog zabavljanja. Njih valja shvatiti kao pio-

11 Pogledati poglavlja o Kačiću i Margitiću u knjizi Ivan Pederin, "Začinjavci", *štioći i pregaoci, Vlastite snage i njemačke pobude u hrvatskoj književnosti*, Zagreb, 1977. Moj rad o Margitiću izišao je prvi put u *Kritici* br. 17, 1971. zajedno s prilogima Katičića i Brozovića o reformi hrvatskoga jezika. Drugi put je tiskan u navedenoj knjizi. Poslije se o tome dosta pisalo.

nire hrvatskog književnog jezika, kako to piše Rafo Bogišić¹² i cijeni u njima sposobnost *da lirski progovore hrvatskim književnim jezikom*.¹³ U narodnim pjesmama mi ćemo uzalud tražiti francuske posuđenice koje s toliko književnog zadovoljstva nalazimo u srednjovisokonjemačkom *Tristanu, Parcevalu*. Umjesto toga u južnoslavenskoj narodnoj poeziji sve vrvi od turcizama, koji ne smetaju Vuku St. Karadžiću, a ni Jagiću. To i činjenica što naša najstarija epika ne poznaje putovanja na Istok kao francuska i njemačka viteška epika čini da naša epika, ako se usporedi s francuskom ili njemačkom, djeluje upadno provincijalno.

Književno nazivlje ranih hrvatskih začinjavaca

Njega materinskog jezika ne čini se dakle mnogo manje važna nego pozitivan utjecaj strane jezične kulture. To Jagić doduše nije cijenio, ali je svojim sigurnim književnim instinktom znao otkriti kod nas *...ta tuđa forma nije jošter tuđa stvar* piše Jagić o talijanskoj i latinskoj pismenosti kod nas¹⁴ i odmah zatim ističe intimnu povezanost latinskoga i hrvatskoga u statutu korčulanskom 1407. Kod Marulića i kod Menčetića – Držića ističe da je romanski ukus nadahnio slavenskom stihu potrebu za muzikalnošću sroka. Dalmacija je prema Jagiću jedinstvena kao dvojezično područje.¹⁵ Utjecaj stranog, kozmopolitskog, u prvom redu talijanskog jezičnog blaga klasike jak je u starijoj hrvatskoj književnosti. Tako se *dila vitežka* Andrije Kačića podudaraju s francuskim *geste* i španjolskim *hazaña* po svom sadržaju. To nije nešto zbog čega bi našu staru književnost trebalo opravdati, kao što to čini npr. Pupačić¹⁶ jer to je most hrvatskoga jezika sa svijetom. Imena klasične starine, aparatura virgilijanizma, koja resi renesansnu i baroknu književnost posve su integrirane u jezik Petra Zrinskog. To su *Prometeuš, Orfeuš, Atlas, Scila, Arijana*. Figure iz lova, hrtovi i sokolovi pojavljuju se već kod Šiška i Džore. Kod njih se pojavljuje riječ diklica, kao otmjena poetska riječ za djevojku, *slavic, ptic fenice* kao književni uresi, lukovi i *jadovne strile Kupida, ljuveno tuženje, pribijele prsi*, topika plave kose, sunačce, lav, koji u Europi ne živi, a ipak je poznat svakom viteškom romanu (npr. *Iwein*) *Lav, ta zvir ohola stal bi krotom*, kaže pred *liposti* njegove gospoje. Šiškova konvencionalna, modna lirika posve je svjetska:

12 Rafael Bogišić, Šiško Menčetić, pionir hrvatskog književnog izraza, *Krugovi*, 1957., br. 5., str. 365.

13 Josip Pupačić, Za moderniju ocjenu Šiška Menčetića, *Krugovi*, 1958., br. 6., str. 509.

14 Vatroslav Jagić, *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga*, Knjiga prva, Zagreb, str. 127.

15 Isti, *Izabrani kraći spisi*, Dvanaesterac u starijim pjesmama slavenskih (srpskohrvatskih) pjesnika u Dalmaciji, str. 326.

16 Josip Pupačić, Za moderniju ocjenu Šiška Menčetića, *Krugovi*, 1958., br. 6., str. 514.

Ona je stvorena da bude, moj Bože
za Venus dvorena, gđi ljubav što može (Br. 150.)

Šišku i Džori su poznate *Grecija* koju sriče s *Lukrecijom, Elena, morske serene, Omero*. Šiško je figurativan i otmjen. I dok se u *Životu svetoga Jerolima* Sveto pismo ne smatra *sladkim govoren'jem narešeno* kao knjige *Cicero-pogonina i Platuna Grka*, Šiško sa zadovoljstvom obraz i uzrast svoje gospoje naziva uresnim:

Uresni nje uzras kako svit izniče.

Očima gospoje pridaju važnost koju im pridaje i Dante sa stilnovistima, ali originalno – oni ih nazivaju *dva svitla prozora*, zora kod njih poprima alegorično značenje kao kod Peire Vidala. Šiško i Džore su konvencionalni koliko i junačka pjesma, pa ipak:

Nosi dva pramena objestran od zlata
niz ličca rumena na kih gjil procvata;
prisvitli svoj pogled obrati u rados,
iz koga leti med i rajska sva sladost.
Kad stanu govore nje usti rumeni,
biser lip otvore i koralj erljeni (Br. 119.)

Njihova konvencionalna slika ženske ljepote djeluje stilizirano, odmjereno, aristokratski za razliku od odgovarajućih stereotipa narodne epike sa dosta seljačkog i nešto neumjerenog opisivanja ženske ljepote.

Književni ukrasi Šiška Menčetića i Džore Držića diskretniji su i ukusniji od hiperboliziranih količina zlata i dragoga kamenja kojim se često razmeću junaci narodne epike kao Miloš Vojinović, Sekula i drugi.

Šiškova pjesma djeluje konstruktivno kao gradnja kuće ili radije palače:

Ne vim odkli ja začet jur slaviti:
tolika slava sja od tebe na sviti!
andelskim vjenaćcem, bired se s'krunila,
a bilim mjesećcem da s'čelo povila
iz koga sja zota, a pod njim jak zvizde
dva svitla prozora, u kom su sve gizde.
Za suncu i za hlad uzvila s'obrvi,
kako se mised mlad uzvije dan prvi. (Br. 112.)

Ta je pjesma pravilno uzvinuta do ideala ljepote ranorenesansnog triptiha. U tom ranom pjesničkom stereotipu sudjeluju priroda, mjesec i zvijezde, kao osmišljena estetska konstrukcija, slika Giotta, ili mistika svetoga Frane Asiškoga. Ta se konstrukcija uklapa skladno u sustav Šiškove erudicije, Omera, Elene, Dida, Kupida, Kasandre.

Takav stereotip ženske ljepote utisnuo je u našu književnu konstituciju one iste duboke tragove koje je ostavio u čitavoj europskoj književnosti. I književnost naših dana počinje s opisom ženske ljepote od očiju i kose, jedino su Amerikanci dosad opisivali ženu počinjući od nogu. Ti su stereotipovi djelovali i na narodnu epiku koja se napajala na kulturnim zbivanjima dalmatinskih gradova možda i više nego što se to činilo pozitivističkoj znanosti o književnosti XIX. st.¹⁷ Narodno pjesništvo, kao i Šiško, poznaje usporedbu zubi žene s dva reda bisera. Literarizacija hrvatskog jezika u Dalmaciji XV. i XVI. st. nije se mogla ograničiti samo na umjetnu poeziju, nego se protekla na cjelokupni jezik, pa i na narodnu pjesmu. Naši su gradovi morali biti ne samo vrata preko kojih je prodirala europska društvena uljudba, nego i središta jezičnog izjarivanja, koji se dakako nisu ograničavali samo na katoličke krajeve. Odnos između narodne pjesme i začinjavaca otkrio nam je Jagić. Banašević je uočio obratno: utjecaj grada na poetsko stvaranje unutrašnjosti. Odnos narodne pjesme i začinjavaca u najmanju je ruku obostran.

Možda je najznačajniji događaj u starijoj povijesti hrvatskog jezika njegov nastanak kao oruđa evangelizacije i crkvene naobrazbe, njegovo suparništvo s latinskim i odmah zatim njegovo odbacivanje iz bogoslužja i ispuštanje ispod nadzora Crkve. Vjersko i bogoslovno nazivlje toga već gotovo crkvenog jezika gubi ozbiljnost koju je imalo u bogoslužju. Tako oslobođeni jezik i nazivlje dobivaju najednom nova značenja i prelaze na polje galantnog udvaranja u času kada u hrvatski jezik stižu utjecaji kozmopolitskog petrarkizma, što sve zajedno stvara pravu sekularnu revoluciju jezika.

Ta zbivanja stavljaju hrvatski jezik u specifični položaj prema srpskom, koji nije prošao takav razvitak jer se u Srbiji učvrstilo crkvenoslavjansko bogoslužje, pa se začinjavci nisu ni pojavili. Ta zbivanja stavljaju hrvatski jezik također i u specifičan položaj prema ostalim neromanskim jezicima, kao npr. prema njemačkom, koji je invaziju galantne francuske književnosti dočekao s mnogo manje vlastitih bogoslovnih naziva zbog čega je primio više francuske leksike nego hrvatski talijanske. U XV. st. je hrvatski u stvari briljantno položio ispit sekularizacije i literarizacije jezika i stavio se kao ravnopravan partner uz bok ostalim europskim jezicima.

Sažetak

Ivan Pederin, Filozofski fakultet, Zadar
UDK 800.853(091):808.62, znanstveni članak,
primljen i prihvaćen za tisak 17. 12. 1997.

17 Nikola Banašević, *Ciklus Marka Kraljevića i odjeci talijansko-francuske viteške književnosti*, Skopje, 1935.

Transition of Croatian from Liturgical to Literary Language
 (Analysis of the Use of Theological and Literary Terms
 by Šiško Menčetić and Džore Držić)

Unlike Italian or French, heirs of the rich Latin theological and cultural terms, Croatian of the early Middle Ages was a barbarous language spoken by a number of tribes which converted to Christianity to become a kingdom and a nation. So the new religion was obliged to coin many terms for ecclesiastic use as the mass in Croatia was celebrated in Old Slavic, not in Latin which was not commonly understood. This started a rivalry between Latin and Old Slavic in the area of theology and liturgy, which ended in the 15th c. with the victory of Latin, and the Old Slavic mass was driven out of the coastal cities to rural areas. A number of theological terms were set free and became ready for use in a Croatian language literature which unexpectedly blossomed. So, Croatian followed development common to most western languages, but this did not happen in Orthodox Serbia where the Old Slavic mass did not give way to the Greek one. Therefore no secular literature blossomed, while it was confined to the Church, only tending to mummify its theological and other terms. So the Croatian language started its independent development in the western sphere. The language of Croatian literature is not based upon a single dialect, as formerly believed and as was the case in Serbia. The prevalent 19th century positivist linguistics was mistaken in considering Croatian to be one language with Serb, a mistake even shared by Vatroslav Jagić. In the 19th, and even 20th c., until the rise of structuralism, the fundamental problems of the Croatian language tradition were misunderstood because the neogrammarians took into consideration only the ethnic features of Croatian, to the exclusion of its cultural marks.

DAVANJE I PRIMANJE U HRVATSKOM PRAVNOM NAZIVLJU

Mile Mamić

Staro je pravilo *Beatius est dare quam accipere* (Blaženije je davati nego primati), ali dati/davati i primiti/primati označuju usporedne radnje, idu zajedno i nema jednoga bez drugoga. Motivi ljudskih čina vrlo su raznoliki, ali se oni dadu svesti na četiri klasična, temeljna: 1. *do ut des* (dajem da dadeš), 2. *do ut facias* (dajem da činiš), 3. *facio ut des* (činim da dadeš) i 4. *facio ut facies* (činim da činiš). To je visoka, apstraktna razina tih motiva, ali u praksi oni dobivaju vrlo raznolike oblike. I isti oblici mogu se katkad promatrati s različitoga gledišta, pa se stoga i različito nazivati. Svakako, glagoli *davati* i *primati* u temelju su dvostranoobaveznih odnosa. I oni su apstrakcija u odnosu na raznovrsne druge glagole kojima se mogu u pojedinom slučaju zamijeniti.